

Professzor Gilman.

(1849—1902.)

Irta: Kiss Sándor.

Gilman Paine Miklós a meadvillei teológiai intézet tanára volt. Az amerikai teológiai akadémiák között a meadvillei volt az első, amely a szociológiai tanszéket önállóan szervezte. E tanszéknek első tulajdonosa Professzor Gilman volt.

A Harvard Divinity Schoolban végzett 1871-ben. Nehány évig unitárius lelkész volt. Aztán Antioch College-ban lett tanár. Mint ilyen lett a Literary World szerkesztője. Majd önállóan indítja meg a New-World című teológiai, ethikai és sociológiai folyóiratot, amelyet hazájában elsőrendű folyóirattá tett. Tizenhetedik szolgálati évében 1895-ben hívták meg a meadvillei teológiai intézetbe a sociológiai tanszék tanárának. Mint ilyen az intézet színvonalát szakmunkásságával azután is emelte.

Professzor Gilman a szakmáját művelte s tárgyának szakirodalmát értékes művekkel gazdagította. „Profit Sharing“ (1889) című munkája a haszon megosztásának helyes módjait jelöli meg a munkás és a munkaadó között. „Laws of daily conduct“ (a mindennapi magatartás törvényei) című munkája pályadíjat nyert, mint közintézetekben a felekezetenélküli erkölcsstan tankönyve. „Socialism and the American Spirit“ (Szocializmus és az amerikai szellem) című művében arra a meggyőződésre jut, hogy a szocialista szervezkedésnek Amerikában nem nagy jövője van, mert az amerikai szellem maga is szocialisztikus, s a szakszervezkedésnek pressziói nélkül is az államférfiak helyes szociális szellemben alkotnak törvényeket. „Methods of industrial peace“ (Az ipari béke fenntartásának módjai) szintén a munkás és a munkaadó között

előálló ellentétek békés kiegyenlítésével foglalkozik, illetve arra jelöl ki módokat. E munkája német nyelven megjelenve a berlini könyvpiacra annak idején a szociológusok figyelmét is magára vonta. Egy etikai mű készítése közben ragadta ki kezéből a tollat a Gondviselés. A meadvillei intézet által kiadott kötetben találjuk „Intellectual virtue“ című dolgozatát. Ebben monja: „kötelességünk, hogy legyen egészséges értelmünk és azt erkölcsösen használjuk“. Tudomány és filozófia egyik abban, amennyiben egyaránt bizonyítják, hogy társadalmi életünknek e földön legfontosabb igazsága az erkölcsi evolúció.

Talán utolsó dolgozata, ami a nyilvánosság előtt megjelent, 1911 május 23-án tartott előadása „Socialismus“ címen. Az uni-táriusokat a szociális reform iránt való érdeklődés mindig jellemezte. Ez érdeklődés tehát hisztériának nem tekinthető. Amint val-lási dolgokban hittünk, az ésszerűségben, úgy szociális reformok terén is az ésszerűség vezetett — mondja. Majd ilyen szellemben folytatja: Olyan világban élünk mi, ahol a termelési eszköz, a tőke, magántulajdon. A szocialisták arra hívnak bennünket, hogy tegyük a tőkét köztulajdonná. Ne legyen verseny, hanem legyen csupán kollektív tőke. Ez eszmét képviselő modern szociálista kétségte-lenül szigorú bírálója mai társadalmi berendezkedésünknek. E dol-gozatát így fejezi be: „Individualizmus csupán egy iránynak a neve életünkben. Mikor az óra jelszava ez: *Együttesen*, akkor mindnyájan szociálisták vagyunk. Mikor az egyes lélek van felhíva, hogy a legjobbat cselekedje, akkor meg mindnyájan individualisták vagyunk. Józan pszichológusaink azt mondják, hogy a társadalom éppen olyan valótlan, mint az egyén. Mindkettő egy valóságnak, az emberi életnek egy-egy oldala. Ne részleges elvekről vitatko-zunk, hanem egyesüljünk egy együttes életben. Ennek szüksége van teljes erőnkre úgy vagyoniilag, mint szellemileg. A helyes út, a természetes fejlődés útja, amelyet többnyire követünk most is. Tegyük erkölcsössé a gazdagot, hogy méltányos adózással és nemes adományokkal növelje a közvagyonot. Tegyük erkölcsössé a szegényt, hogy megszabadulva a vagyon imádásától, teljesebb együttműködésre serkentsük. Óvjuk a szabadságot s növeljük a testvériséget. Többet az emberies érdekekből, többet a testvéries érzésekből s többet a kölcsönös megértésből! Így elérjük és gya-koroljuk a tartós individualizmust és az állandó szocializmust, amelyek a társas embernek csupán két nézőpontját teszik“.

A szociális reformok terén jelszava ez volt: „Animated moderation“. E címen folyóiratában igen szép dolgozatot írt.

Társadalmi reform terén két hibás módszert említ fel e dolgozatában. Egyik a szentimentalizmus, másik a dogmatizmus módszere. Szűk látókör, hiányos rokonszenv, szélsőséges ellenszenv, a magasabb állapotokhoz való fokozatos fejlődés figyelmen kívül hagyása. Ezek jellemzik a szentimentalizmust. Szentírási helyek könyörtelen alkalmazása a társadalmi kérdésekre. Ez a dogmatizmus. A jótékonyagra azt mondja: az embereket nem adományokkal kell elsősorban segíteni, hanem arra kell segíteni, hogy magukon segíteni tudjanak. Az „animated moderation“ emberének első kötelessége nem javítani, hanem megérteni a világot, amelyben élni kell. „Bizodalmunkat a haladás kitartó szolgálóiba kell helyeznünk. A nevelés, tudomány, művészet, feltalálás szolgálóiba, az emberi szívességbe és nemes erkölcsi jellembé. A gyakorlatban, filozófiában, politikában a lelkes mérsékletnek van jövője. A felettünk mindig tervelő nagy szellem az: az örökkévaló értelem. Állandó összeesküvésben ez égi hatalommal, keresztényi sorban dolgozni, segítenek arra, hogy rövid, de hasznos napjaink után ez emberi világot kissé erősebbnek és szebbnek hagyhatjuk hátra, mint amilyenek találtuk.“

Professzor Gilman munkái a párisi kiállításon 1900-ban, és Szt.-Luisban szintén a kiállításon 1904-ben aranyérmeket és nagy dícséretet nyertek.

Munkáiban, előadásaiban igen sok értékes és a Gilman egyéniségét jellemző mondást és gondolatot találunk. Ezek nem mindig eredetiek, hanem akárhány másoktól átvett és teljesen magáévá tett mondása.

Jellemmel birni annyit tesz, mint hatalommal birni önelhatározásunk felett.

Szokásokból épül fel a jellem.

Nem lehetünk mindnyájan hősök, de mindnyájan birhatunk kellemes szokásokkal.

Az erények az akarat szokásai s megtartásaik arra munkálnak, hogy az egyéni és a kollektív jólétet előmozdítsák.

Lehetséges erkölcs vallás nélkül és vallás erkölcs nélkül.

Igazság a valóság hűségese bemutatása emberi szavakban.

Legszentebb dolog saját értelméd integritása.

A művészet bizonyos tekintetben előkészítő az erkölcsre.

A szabadság abban áll, hogy mindenki olyan jó lehet, amilyen akar.

Az erkölcsi törvény követelményeinek mindaddig nem tettünk eleget, amíg nem vagyunk mindenkivel szemben kellemesek.

Nem igazi kritika az, amelyben nincs megbecsülés.

Akik dolgoznak, azok azt tartják, hogy érdemes élni. A restek többnyire ellenkezőleg vélekednek.

A lelkésznek ha nem tudós, ha szakdolgokkal nem foglalkozik is, de feltétlenül gentlemannek kell lennie.

A lelkész, gazdasági kérdése nem az, hogy miként produkáljon pénzt, hanem az, hogy miként éljen meg jövedelméből.

A jelzők a mondatban arra valók, hogy az értelmet elhomályosítsák. Mielőtt egy dolgozatot megbírálnál, töröld ki az összes jelzőket belőle.

Nem tudod, hogy életed mit ad hozzá a te felebarátod hitéhez — mondja Emerson. Ha ez fontos minden ember életére vonatkozólag, a tanáréra fokozottan az. Fontos dolog, hogy mit tanult a tanár és hogyan. Fontos dolog, hogy mit tesz a köz- vagy a magánéletben, de legfontosabb az, hogy kicsoda ő, mint ember. Ez az, ami rányomja bélyegét az ifjú lelkekre. Ez határozza meg, hogy úgy él-e ő az általa nevelt generációban, mint egy megközelíthetetlen szaktudós, kérlelhetetlenül igazságos kritikus, szigorú erkölcsbíró, vagy pedig mint állandóan ható benső lelki és szellemi erőforrás, akinek egyénisége mindig egy kellemes emlékekkel párosult benső ujjászületés okozója.

Gilman nem tartozott külsőleg a nagyon sokat ígérő egyéniségek közé. Megvolt szellemi téren is e sajátsága. Csak aki halotta őt a vitatkozás hevében, előadása közben fölhevülten, a szószéken s volt alkalma közel jutni hozzá a magánéletben, az érezhette magnetikus egyéniségének erősítő hatását. Szakmunkásságában magas erkölcsi nézőpont, tiszta egészséges látás, széleskörben mozgó ismeretanyag jellemezték. Előadása minden kitérőtől mentes, egyszerű, szorosan tárgyhoz tartozó, rendszeres és világos. Az emberi jólét legkomplikáltabb kérdéseivel foglalkozott. A gyors általánosítás, erős elítélés és dicséret ezen a téren szokásos. Ő előadásaiban mindig a józanság és óvatosság szellemét képviselte.

Tudós és író létére szerette a társaságot. Véleményét azon-

ban a személyes szimpátiától vagy antipátiától mindig függetlenül alkotta meg. A legközelebbi körben, kartársai és polgártársai között is tisztelet vette körül. Temetésén egyik kartársa kedves költeményét olvasta föl: „Qui laborat, orat“. Ez a mondás élete jelszavának is tekinthető. Akarata szerint holttestét a pittsburgi krematóriumba vitték, ahol a rövid szertartást két lelkész végezte, kik mint barátok az életben is közel állottak hozzá.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

A kolozsvári unitárius kollégium értesítője az 1911/912. iskolai évről. Szerkesztette : *Dr. Gál Kelemen*, igazgató ; a theologia részét *Csifő Salamon*, dékán.

Nem tudom, hogy más érez-é valamit, de én mindig kíváncsian várom kolozsvári kollégiumunk értesítőjét. Amikor kézhez kapom, mohósággal olvasom adatait s aztán mindig jóleső megnyugvással teszem le. Ha ennek okát keresem, erre csak azzal felelhetek, hogy ez az érték és érdek tényezők hatása.

Minden értesítő lényegében az illető intézet állapotának, évi munkásságának tükré, azonban amint sok rossz tükrök, azonképpen sok homályos értesítő is van s nagy tévedés volna az értesítőből az intézetre mindig feltétlen ítéletet és következtetéseket vonni le. Ha a stílus az ember, az értesítő bizonyára az igazgató s így már az igazgatón át is sokszor megváltozhatik egy intézet valóságos képe. Tanulmányozva az értesítők tömkelegét, mennyi furcsaságot láthatunk azokban, ha tudunk olvasni. Nietzsche szavaival élve, némelykor: „megzavarják a vizet, hogy mélynek lássék.“ Máskor úgy tetszik, mintha a magyar szabadság csak a dicsekvés terére szorult volna. Egy helyt meghuzódnak szerényen az elhallgatások, máshelyt a gyönyörű ruhát öltött elferdítések díszlegnek. Sokszor az embernek el kellene pirulnia, ha élőszóval akarna megmondani valamit, de írásban könnyű hizelegni, kedveskedni s mindez csak azért, mert az emberek a nyers igazságot nem szeretik. Elismerjük, hogy a hajlíthatatlan igazságok nem a mindennapi használatra valók, de a becsületes logika ezek előtt szemet nem hunyhat. Mindezeket csak az értékkülönbség megállapításáért jelzem, azért, hogy elmondhassam, kolozsvári értesítőnk nem ilyen fajtából való, hanem tiszta, áttekinthető munka, mind tartalmában, mind szavakban ki nem fejezett törekvéseiben.

Az értesítő a tanári beiktatással kezdődik s igazolja, hogy protestánsoknak ez a hagyományos szokása nem hiábavaló, mert értékes